

Píše Marie Škarpová

(E*forum, 05. 01. 2023)

Knihou současného francouzského historika **Alaina Corbina** *Dějiny ticha. Od renesance do naší doby* (Argo, 2022) zaujme nejen ambiciózně lákavým názvem, ale též poměrně skrovným rozsahem (celkem 114 stran včetně poznámkového aparátu sestávajícího převážně z bibliografických odkazů a včetně jmenného rejstříku). Na první pohled je tedy zjevné, že autor slovy šetřil a o tichu tak chce spíše mlčet.

Po přečtení knihy se nicméně ukáže, že spíše než dějiny ticha se nám nabízí jakési skromné prolegomenon k nim nebo přesněji řečeno Corbinovy četné výpisky zejména z krásné literatury na téma ticha, mlčení nebo absence zvuku či hluku. Corbin tedy nechal o tom všem především promlouvat jiné, a to převážně spisovatele a v připojené barevné obrazové příloze prostřednictvím několika reprodukcí obrazů také malíře; jen výjimečně pustil ke slovu filozofy či své kolegy a kolegyně z oboru historické vědy a ostatním byla možnost promluvit o tichu upřena téměř úplně. Knihu tak lze číst také jako soubor citátů, zejména z poezie a umělecké prózy, jež autor rozdělil do devíti kapitol, a jednotlivé citace propojil svým průvodním slovem.

Tuto přítomnost četných citací Corbin zdůvodnil v úvodním textu knihy nazvaném *Předehra* takto: „Historiografie se příliš často snaží vysvětlovat. Když se však pouští do světa emocí, musí také – a hlavně – dávat pocítit, a to především tehdy, když mentální univerza již zmizela. Proto je nezbytný počet vypovídajících citací. Jedině díky nim může čtenář pochopit, jakým způsobem lidé v minulosti ticho zakoušeli“ (s. 11). V praxi to pak znamená, že se Corbin tímto způsobem předem vlastně zřekl povinnosti nám o tichu minulosti cokoli sdělit, a to ve víře, že skrze jeho mlčení a skrze slova jiných – většinou však jde o krátké úryvky vytržené z rozsáhlejších celků – může současný čtenář a současná čtenářka „pocítit“ a „pochopit“, co znamenalo ticho pro minulé generace. Na ticho současné se pak v knize nedostalo téměř vůbec, neboť současné dějiny jsou pro Corbina spíše dějinami hluku.

Navzdory onomu značnému prostoru, jež je v knize věnován citacím jiných textů, se nám přesto nabízí mnohohlasí, jež je zároveň jistým způsobem dosti unifikované. Naprosto v něm totiž převládají hlasy pocházející ze země galského kohouta, resp. hlasy francouzské. Původem nefrancouzských hlasů v knize zazní jen několik: Hermann Broch, Rainer Maria Rilke, Robert Walser, Max Picard, Søren Kierkegaard, Walt Whitman, John Muir, Ann Radcliffová či Frederico García Lorca, a to asi především proto, že měli to štěstí, že jejich díla jsou dostupná i ve francouzštině (Corbin systematicky odkazuje na jejich francouzské překlady). V kapitole věnované taktikám ticha jsou pak v souvislosti s dvorskou etiketou sebeovládání zmíněni Španěl

Balthasar Gracián a Italo Baldassare Castiglione, v pojednání o tichém usebrání spojeném se *silentium* jako starobylé (a stále aktuální) praxi křesťanství jsou ke slovu připuštěni i velcí španělští křesťanští reformátoři duchovního života ze 16. století Ludvík z Granady, Ignác z Loyoly, Terezie z Ávily a Jan od Kříže, nicméně i v tomto případě dostali neméně velký, ne-li ještě větší prostor Francouzi, zejména Jacques-Bénigne Bossuet a Charles de Foucauld. Skupinu, která je asi národnostně nejpestřejší, tak v knize tvoří zřejmě malíři, neboť v jejich případě vyjma Francouzů došlo i na Raffaela, Rembrandta, Caspara Davida Friedricha, Salvadora Dalího či Františka Kupku.

Toto výrazně frankocentrické pojetí knihy jistě není samo o sobě problémem. Pokud by ho autor refleктоval a pokud by svou knihu koncipoval jako vědomý pokus představit „francouzské“ ticho jako reprezentativní *pars pro toto* ticha novodobé západoevropské, resp. euroamerické civilizace a třeba se i vzdal exkurzů mimo frankofonní svět úplně, mohlo jít o pozoruhodný příspěvek, jenž by prověřil, zda je takový přístup nosný a zda je možné zkušenosti a poznatky získané z jedné jazykové kultury jakkoli zobecňovat. To se však bohužel nestalo. Přesněji řečeno, ani se tak stát nemohlo, neboť v knize některé výrazné oblasti „západoevropského“ ticha (nejen) nové doby zůstaly zcela opomenuty. Zmiňme aspoň dvě z nich.

V Corbinově knize je obrovský prostor věnován uměleckým výpovědím o tichu a uměleckým ztvárněním ticha. Jestliže je však hlavní pozornost zaměřena na krásnou literaturu a čtenář v knize narazí i na pasáž o malbě coby „promluvě v tichu“ či „němém poezii“ a připomenuta je též „němá éra“ filmového umění a ticho ve filmu zvukovém (viz kapitolu 6), zmínku o umění hudebním v ní hledáme marně. Přitom přece každá promluva „vychází z plnosti ticha“ a „odumírá, jakmile ztratí usouvztažňenost s tichem“, jak připomíná sám Corbin (s. 57), a tedy také hudbu netvoří jen zvuky, tóny a šumy, ale též ticho, které je jedním z jejích základních vyjadřovacích prostředků. Jistě by stálo za to napsat např. dějiny generální pauzy třeba v západoevropské hudbě od renesance do naší doby, jen hudba tzv. klasická, vokální i instrumentální, k tomu nabízí obrovské množství materiálu. Je až zarážející, že v knize věnované tichu se nezmiňuje ani dnes už kultovní hudební kompozice Američana Johna Cage *4'33"* (rozuměj: 4 minuty 33 sekund) o třech částech 33", 2'40" a 1'20", určená pro jakýkoli hudební nástroj či skupinu nástrojů, již její tvůrce doprovodil instrukcí, aby ji hráči realizovali tím způsobem, že po dobu uvedenou v názvech jejích částí na své hudební nástroje hrát nebudou. Je také zajímavé, že ačkoli to nebylo Cageovým záměrem, skladba, poprvé veřejně provedená v roce 1952, se záhy začala tradovat pod názvem *4'33" ticha*.

A jestliže Corbin při své excerpici neopomenul ani biblický text (byť ho čte očima Charlese de Foucaulda) a do své knihy zařadil krátký exkurz o Josefovi z Nazareta jako postavě naprosto mlčenlivé, jež v bibli nepromluví ani jediné slovo, tím více překvapuje, že beze slova přešel jinou část biblického textu, totiž známé doporučení Pavla z Tarsu z *První epístoly Korintským*: „Ženy nechtě ve shromáždění mlčí. Nedovoluje se jim, aby mluvily“ (1 Kor 14,34). To, jak známo, představitelé křesťanské

církve dalších generací modifikovali do maximy *mulier taceat in ecclesia*, jež se v mnoha (nejen evropských) společenstvích různých křesťanských denominací dodržuje či alespoň formálně vyžaduje dodnes a jež procházela a dosud prochází poměrně intenzivní kritikou. Ostatně nutno podotknout, že ženy příliš často nepromlouvají ani v Corbinově knize (stačí jen nahlédnout do jmenného rejstříku knihy, kolik je v něm zastoupeno mužů a kolik žen), ač autor v jejím úvodu postuluje, že chce slovo udělovat především jiným, ne sobě. Nebo že by ženy k tématu ticha opravdu neměly co říci?

Názvy jednotlivých kapitol Corbinovy knihy naznačují, že před chronologickým hlediskem, zdůrazněným v podtitulu, dal její autor přednost hledisku spíše tematickému. První kapitola je tak věnována spojení ticha a intimacy, či spíše intimního místa jako „místa, kde lze ticho obzvlášť dobře poslouchat“ (s. 13); druhá pak okamžikům a místům v přírodě, jež „v sobě nesou zvláštní textury ticha“ (s. 24). Třetí kapitola se sice chce podle svého názvu věnovat hledání ticha, téměř výhradně však pojednává o tichu jako základní křesťanské praxi, jež má umožnit setkání s Bohem. Čtvrtá kapitola připomíná přesvědčení novodobé západoevropské společnosti, že ticho není člověku samozřejmé, nýbrž je třeba se mu naučit, a vyjmenovává veřejná místa a situace podléhající požadavku ticha a s nimi související (sebe)disciplinační praktiky. Pátá kapitola stručně naznačuje téma ticha jako naslouchání, tedy jeho recepční rozměr, následující, šestá kapitola připomíná jeho rozměr produkční, ticho jako „nevyřčenou promluvu“ (s. 58). Sedmá kapitola se zaměřuje na taktiky ticha či spíše taktiky mlčení a připomíná celou škálu typů a druhů ticha, které si západní společnost vytvořila: ticho léčivé či uzdravující, uctivé, souhlasné, nevěřící, výmluvné, výsměšné, trapné, hrozné či mrtvolné... Osmá kapitola naznačuje roli ticha ve vyjadřování emočních vztahů od lásky až k nenávisti, závěrečná kapitola pak stručně upozorňuje na tragický rozměr ticha jako absence života v jeho rozměru divinálním i sekulárním. V celém výkladu je přitom zjevná Corbinova tendence k prostorovému vnímání ticha (viz oblibu pojmů, jako je „zvuková krajina“), jeho zakoušení (také) jinými smysly než sluchem. Spíše jen naznačeny jsou otázky vztahu ticha a mlčení, ticha a němoty, ticha a tajemství, ticha a posvátna či ticha jako nástroje moci.

Kdo by tedy od Corbinovy knihy očekával systematické uvedení do proměn ticha v dějinách západoevropské, nebo alespoň francouzské či frankofonní společnosti, bude zřejmě zklamán. Vyjma úvodní nostalgie plynoucí z Corbinova přesvědčení, že současný „západní“ člověk ztrácí, či už snad dokonce úplně ztratil schopnost naslouchat tichu a že v současné „západní“ společnosti narůstá strach či přímo zděšení z ticha, se časový aspekt v knize tematizuje minimálně. V podtitulu zmiňované vymezení „od renesance do naší doby“ se v knize převážně pojímá jako jakási blíže nerozlišená či nerozlišitelná jednolitá skutečnost; přesněji řečeno, v knize se převážně cituje z textů napsaných ve 19. a 20. století (a to nijak chronologicky), jež jsou tak zřejmě pro časové určení vytčené v titulu knihy považovány za dostačující. Citační exkurzy do dob dřívějších, ale též do 21. století jsou spíše zřídka a při jejich čtení se nelze ubránit pocitu jisté nahodilosti. Frankocentrismus byl i v tomto případě spíše na škodu: Corbin např. zjevně netuší o pracích německé barokistiky na téma mlčení jako

základního prostředku barokní rétoriky (viz např. obsáhlou monografií Claudie Benthienové s výmluvným názvem *Barockes Schweigen* z roku 2006), natož o existenci tak frekventovaného barokního martyrologického typu, jakým byl „mučedník jazyka“, jímž zdaleka nebyl pouze tehdy tak mimořádně oblíbený „mlčící“ Jan Nepomucký. To by mu např. umožnilo rozlišit mlčení a němotu jako dva rozdílné mody lidského ticha atd.

V knize ovšem nenajdeme ani dějiny ticha 19. a 20. století: citáty lidí žijících v těchto dvou stoletích jsou často jen prostě řazeny vedle sebe bez větší snahy hledat v těchto verbálních reflexích zkušeností s tichem či jeho absencí ve vnitřním nebo vnějším světě lidském i mimolidském nějakou vývojovou dynamiku či proměny. Výrazněji se proměny přístupu k tichu diskutují jen v kapitole 4, v níž se ve stručnosti sleduje prosazování (sebe)disciplinačních technik vyžadujících zachovávání ticha v západoevropské (francouzské) společnosti od 17. století a současně se upozorňuje na snižování prahu tolerance k hluku a povyku, jež lze sledovat od počátku 19. století, a v závěrečné kapitole, kde se načrtává jistý vývoj motivu mlčícího Boha v novodobé literatuře, zejména poezii.

Corbin svou zatím poslední knihou (její francouzský originál vyšel v roce 2016) nepochybně upozornil na nosné téma, jehož aktuálnost je - v každodenní konfrontaci se zvukovým smogem všeho druhu, s neschopností mnoha současných Evropanů zakomponovat jakýmkoli způsobem do svého života *silentium* a s mnohdy až úzkostným vytěšňováním ticha z veřejného i soukromého života hraničícím s fobií - evidentní. Již tato skutečnost si jistě zaslouží uznání. Dějiny francouzského, západního či jiného ticha však teprve budou muset být napsány.

Alain Corbin: *Dějiny ticha. Od renesance do naší doby*. Přeložil Jan Seidl. Praha: Argo, 2022, 114 s.

www.ipsl.cz